

Kezdetben volt az Ige

Tanulmánykötet Lenkeyné Semsey Klára tiszteletére
80. születésnapja alkalmából

Szerkesztette:

Peres Imre

Acta Theologica Debrecinensis

1. kötet

ISSN: 2062-6045

ISBN: 978-963-8429-65-0

Kiadja:

Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2011.

Megjelenését támogatta:

a Debreceni Lelkészképzésért Alapítvány és
a Doktorok Kollégiuma elnöksége

A kötet a DRHE PATMOSZ Újszövetségi Kutatóintézet
gondozásában jelentik meg.

Technikai szerkesztő:

Szilágyiné Asztalos Éva

Címlapkép:

Művelt antik nő Pompei-ből:

GÉRALD GASSIOT-TALABOT,

Römische und frühchristliche Malerei, Lausanne, 1966, 15. old.

Nyomdai kivitelezés:

Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen

Felelős vezető:

Kapusi József

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Bölcseki Gusztáv:</i> Köszöntő	9
<i>Peres Imre:</i> Előszó	11
<i>Hodossy-Takács Előd:</i> Megjegyzések az ókori Izrael istentiszteleti gyakorlatáról	15
<i>Börzsönyi József:</i> Hiábavalóság?	27
<i>Lészai Lehel:</i> A tanítványok küldetése	33
<i>Kókai Nagy Viktor:</i> Isten országa hit Jézusnál	49
<i>Benyik György:</i> Jézus pere	61
<i>Kállay Dezső:</i> Megigazulás, hit, új élet	77
<i>Vladár Gábor:</i> Kálvin megigazulás tana	97
<i>Herczeg Pál:</i> Keresztség a Galata 3,26-29 szerint	119
<i>Balla Péter:</i> A rabszolgaság képének páli használata a Hágár-allegóriában	123
<i>Geréb Zsolt:</i> A Kolosséi levél irodalomtörténeti és teológiai kérdései	139
<i>Pótor János:</i> Intés a szent és gyümölcsöző életre	157
<i>Szabó Csaba:</i> A tévtanítások elleni védekezés	165
<i>Nyíri János:</i> Missziói munkások	173

A RABSZOLGASÁG KÉPÉNEK PÁLI HASZNÁLATA A HÁGÁR-ALLEGÓRIÁBAN*

Ebben a cikkben azt vizsgálom, hogyan használta Pál a rabszolgaság képét a Galatákhöz írt levél 4. fejezetében, amikor Isten „gyermekeinek” témájával foglalkozott. A rabszolgaság szemantikai háttéréhez kapcsolódó szavak használatára csak röviden térek ki. Pál ezeket a szavakat egyrészt szó szerinti értelmükben használja, másrészt átvitt értelemben. Ez igaz arra a fő szakzra is – a Hágár-allegóriára –, amely ennek a cikknek a vizsgálati tárgya. A Gal 4-ben Pál először egy igazi rabszolgánőről beszél, azután pedig azokra alkalmazza a képet, akik nem fogadják el, hogy Isten ígéretei Jézusban teljesedtek be. Azt is vizsgálom, hogy Pál hogyan alkalmazta az „allegorizál” kifejezést. Amellett érvelek, hogy a Gal 4-ben Pál a rabszolgaság képét azért használja, hogy beszéljen az egyén Istenhez való kapcsolatának aspektusairól. A Hágár-allegória háttérében „üdv történeti” látásmódja áll, ami az Isten és népe szövetségi kapcsolatára vonatkozik. Őszövetségi szakaszokra azért hivatkozik, hogy kifejtse nézetét arról, ki tartozik Isten népéhez az új szövetség korában.

1. Bevezetés

Ebben a cikkben azt szeretném megvizsgálni, hogyan használja Pál a rabszolgaság képét a Galatákhöz írt levél 4. fejezetében, ahol az „Isten gyerme-

* Jelen tanulmány angol eredetije Dél-Afrikában jelent meg (lásd az 1. lábjegyzetet); fordítása megjelent Magyarországon ugyanezen címmel, in: *Lelkipásztor* 85 (2010)/4, 162-168. o. Köszönöm az evangélikus folyóirat kiadójának az újraközlés szíves engedélyezését – így ezen tanulmány ismételt megjelenítésével köszöntöm Lenkeyné Dr. Semsey Klára professzor asszonyt a születésnapja alkalmából készült jelen *Festschrift*-ben.

kei” témával foglalkozik, vagyis Isten népével.¹ A Galatákhöz írt levélben Pál a rabszolgaság képét különböző módokon használja: szó szerinti (valóságos) értelmében egy háztartásban lévő kapcsolatra vonatkozólag; illetve átvitt értelemben, hogy ezzel kifejezze a kapcsolatot Isten és az ember között. A kétféle használat a levél negyedik fejezetében is találkozunk. Így hasznos lehet, ha röviden áttekintjük azt a szóhasználatot, amely a rabszolgaság szemantikai tárgyköréhez kapcsolódik az említett páli levélben.

2. A rabszolgaság szemantikai háttere a Galatákhöz írt levélben

A rabszolga szó görög megfelelője a δοῦλος (*doulosz*) négyszer jelenik meg a levélben. A Gal 1,10b-ben Pál átvitt értelemben használja saját maga és Jézus kapcsolatának összefüggésében:² „Ha még mindig embereknek akarnék tetszeni, nem volnék Krisztus rabszolgája.” Lényeges, hogy Pál ugyanezt a főnevet használja a valóságos rabszolgákra a Gal 3,28-ban. A „rabszolga” a szópárok között itt a „szabad ember” ellentétéként szerepel. „Krisztusban többé tehát nincs zsidó, sem görög, nincs szolgál, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban.” Gal 4,1-ben és 7-ben nagyon hasonló a szóhasználat, mint a Hágár-allegóriában, mert elsőre valóságos szolgálkáról van szó, később azonban Pál figyelmezteti a galatákat, hogy átvitt értelemben nem szolgálk többé. „Azt mondom pedig, hogy ameddig az örökös kiskorú, addig semmiben sem különbözik a rabszolgától, jóllehet ura mindennek.” (Gal 4,1) „Úgyhogy már nem vagy rabszolga, hanem fiú, ha pedig fiú, akkor Isten akaratából örökös is.” (Gal 4,7)

1 Ezt a cikket 2008 áprilisában fejeztem be Potchefstroomban, amikor a dél-afrikai Észak-nyugati Egyetemen voltam látogató kutatóprofesszor. Április 11-én adtam elő az Észak-nyugati Egyetem Teológiai Fakultásának egy kollokviumán, aztán a Dél-afrikai Újtestamentum Társaság (NTSSA) konferenciáján 2008. április 17-én. Köszönetet mondok dél-afrikai kollégáim segítőkész hozzászólásaiért, különösen is vendéglátóm, Fika Janse van Rensburg professzor megjegyzéseierért. A Hágár-allegória háttérének kutatását az Alexander von Humboldt Alapítvány támogatta, amely ösztöndíjaival rövid kutatói látogatásokat tett lehetővé számomra 2006 nyarán és 2007-ben, amikor a Galata levél kommentárjában dolgoztam Németországban a Heidelbergi Egyetemen. – A jelen tanulmány angol nyelven jelent meg egy dél-afrikai folyóiratban; köszönet a folyóirat kiadójának a magyar fordítás megjelentetéséhez adott engedélyért. Az eredeti tanulmány bibliográfiai adatai: Paul's Use of Slavery Imagery in the Hagar Allegory. *In die Skriflig*, 43 (2009) 1. 119–134. o. Köszönet Gáncs Tamásnak a fordításért.

2 A bibliai idézetek a New Revised Standard Version (NRSV) angol nyelvű Bibliából valók az eredeti cikkben. A magyar fordításban a bibliai idézetek az 1975-ben kiadott magyar új protestáns fordításból valók.

Látni fogjuk, hogy a fő érv, a Hágár-allegóriával kapcsolatos vitában, az lesz, hogy meg kell győzni a galatákat, hogy Jézusban, mint Isten Fiában való hitük miatt kapcsolatuk Istenhez nem az úr-rabszolga, hanem az apa-fiú kapcsolathoz hasonlítható. Úgy vélem, hogy a *doulosz* valóságos, szó szerinti használatának célja, hogy kapcsolatot teremtsen Pál és címzettjei között: a jól ismert, megszokott jelentésből kiindulva az átvitt értelmezéshez fordul, hogy így mutassa be Isten és az ember kapcsolatát.

Ugyanabból a szótóbból származó egyéb szavak csak átvitt értelemben fordulnak elő a Galata levélben. Egyik közülük, a δουλεία (*douleia*) Gal 4,24-ben és 5,1-ben található. A Gal 4,24 közvetlenül a Hágár-szakaszhoz kapcsolódik. Így olvassuk: „*Ez most egy allegória: a két nő két szövetség. Az egyik nő, valójában Hágár a Sínai-hegyről, rabszolgaságra szül gyerekeket.*” Gal 5,1 levonja a következtetést a Hágár-allegóriából, és átvezet a következő szakaszhoz.³ Ebben a versben azt olvassuk: „*Krisztus szabadságra szabadított meg minket, álljatok meg tehát szilárdan, és ne engedjétek magatokat újra a rabszolgaság igájába fogni.*” (Gal 5,1)

A δουλεύω (*douleüō*) – 'rabszolgaként cselekedni' ige csak átvitt értelemben jelenik meg a Galata levélben. A Galata 4,8–9-ben ezt olvashatjuk: „*Amikor pedig még nem ismertétek az Istent, olyan isteneknek szolgáltatok, amelyek lényegüket tekintve nem azok. Most azonban, miután megismertétek Istent, vagy még inkább: Isten ismert meg titeket, hogyan térhettek vissza ismét az erőtlen és szegény elemekhez, és hogyan akartok újból rabszolgájukká lenni?*” Gal 4,25 is része a Hágár-szakasznak: „*Mert Hágár a Sínai-hegy Arábiában – megfelel a mostani Jeruzsálemnek –, amely szolgaságban van fiaival együtt*” (szó szerint: szolgál, *douleüei*). Később a szó Gal 5,13-ban egy etikai dorgálásban bukkan fel: „*Mert ti, testvéreim, szabadságra vagytok elhívva; csak a szabadság nehogy ürügy legyen a testnek, hanem szeretetben szolgáljatok egymásnak.*” (Gal 5,13)

A szó műveltető formája δουλόω (*douloō*) ('szolgaságra vetni') a Galata levélben csupán egyszer tűnik fel, és ott is átvitt értelemben: „*Így mi is, amikor kiskorúak voltunk, a világ elemei alá voltunk vetve rabszolgaságra.*” (Gal 4,3) Sem a nőnemű *doulé*, sem a semleges nemű *doulon* nem fordul elő a Galata levélben.

Ezen a szemantikai területen a másik fő szótóbból παιδ- (*paid-*) képzett szavak közül csak kettővel találkozunk a Galata levélben. Az egyik görög szó

3 Néhány tudós úgy tekint Gal 5,1-re, mint a Hágár-allegória végső, következtető versére: Vouga 1998, 113. o. Hays 2000, 299. o. és Witherington 2004, 321., 340. o., akik kommentárjaikban a Gal 4,21–5,1-et külön egységként kezelik.

ezek közül, a παιδαγωγός (*paidagóosz*, nevelő), a mózesi törvényekre vonatkozik a Gal 3,24–25-ben. Ezt olvashatjuk: „Tehát a törvény nevelőnk volt Krisztusig, hogy hit által igazuljunk meg. De miután eljött a hit, többé nem vagyunk a nevelőnek alávetve.”⁴

Az ebből a szótöbblől képzett másik görög szó a παιδίσκη (*paidiszké*): ’szolgálónő, rabszolganő, ami kulcsfogalom a mi Hágár-szakaszunkban, és ötször fordul elő a Gal 4,22–23-ban: „Mert meg van írva, hogy Ábrahámnak két fia volt: az egyik a rabszolganőtől, a másik a szabadtól. De a rabszolganőtől való csak test szerint született, a szabadtól való viszont az ígélet által.” A Gal 4,30-ban kétszer fordul elő: „De mit mond az Írás? »Üzd el a rabszolganőt és a fiát, mert nem örökölhet együtt a rabszolganő fia a szabad asszony fiával.«” Gal 4,31-ben, a Hágár-szakasz következtetésében ezt olvassuk: „Ezért tehát testvéreim: mi nem a rabszolganő, hanem a szabad asszony gyermekei vagyunk.”

Később még visszatérünk ehhez a szóhoz. Itt csak egyszerűen megjegyezzük, hogy a szó első négy előfordulása az igazi, valóságos rabszolganőre, Hágárra vonatkozik, míg az utolsó esetben, a Hágár-szakasz végén lévő szónak kettős jelentése van: miközben ténylegesen Hágárra utal, mindamellet Pálról és a Krisztus-hívő galatákról azt állítja, hogy nem Hágár utódai lelki értelemben. Ily módon a szó itt átvitt értelemben is megjelenik. A következő kifejezések: *paisz*, *paidion*, *paideia* és *paideüó* nem jelennek meg a Galata levélben.

1. táblázat: A rabszolga képeinek szemantikai használata a Galata levélben

	szó szerinti értelemben	átvitt értelemben
<i>doulosz</i>	3,28; 4,1	1,10b; 4,7
<i>douleia</i>		4,24; 5,1
<i>douleuó</i>		4,8–9; 4,25; 5,13
<i>douloó</i>		4,3
<i>paidagóosz</i>		3,24–25
<i>paidiszké</i>	4,22–23 és 4,30 (kétszer)	4,31

Annak alapján, ahogy Pál a rabszolgaság szemantika területét használja a Galata levélben, úgy vélem, hogy a Hágár-szakaszban egy igazi rabszolganőről beszél, hogy aztán átvitt értelemben is használja a kifejezést. Ezzel mutatja be azokat, akik nem fogadják el, hogy Isten ígéreteit Jézusban teljesítette

4 A „fegyelmező” vagy „őr” szerepének vitáját lásd MORRIS 1996,126–127. o.

be. Mivel az „allegorizál” ige kulcsfogalom ebben a szakaszban, röviden tekintsük át, hogyan használja Pál ezt a szót ebben a kontextusban.

3. Az „allegorizálás” fogalma

A Bauer szótár csak egy jelentést ajánl fel az *allégoreó* igére: 'allegorikusan beszélni' (BAUER 1979, 39. o.). A görög ige csak a Gal 4,24-ben tűnik fel a Bauer szótár által feldolgozott irodalomban (az Újszövetség, az apostoli atyák és más korai keresztény irodalom – BAUER 1979, XXIX. o.). Richard LONGENECKER megjegyzi, hogy „ez egy kései görög szó, ami nem található meg a Septuagintában (LXX), hanem Philónál jelenik meg először (Cher. 25)” (1990, 208. o.). Helyesen hangsúlyozza, hogy „Pál szentírás-használata itt eltér attól, amit az első századi Alexandriai Philo allegorikus eljárásából megismerhetünk” (LONGENECKER 1990, 209. o.). Longenecker a következőképpen foglalja össze Philo nézeteit:

Philónál Hágár, a szolgálólány azt az alapfokú, kezdeti tudást szimbolizálja, amit az iskolákban lehet megszerezni... Sára, a ház úrnője pedig az erkölcsi tisztaságot példázza, és leszármazottja igaz bölcsesség. (LONGENECKER 1990, 203–204. o.)

LONGENECKER mellett érvel, hogy az „*allégoreó*” kifejezés nemcsak úgy fordítható, hogy „allegorikusan beszélni”, hanem úgyis, hogy allegorikusan interpretálni (magyarázni), és Gal 4,24 esetében ő az utóbbi mellett dönt (uo. 208. o.). A *hatina esztin allégoroumena* kifejezést úgy fordítja, hogy „ezek a dolgok allegorikusan vannak magyarázva” (uo. 198. o., ahol lefordítja az egész Hágár-szakaszt).

Fordításában zárójelben hozzát teszi a „most” szót, hangsúlyozva, hogy itt Pál nem feltétlenül azt gondolta, hogy az ószövetségi szöveget allegorikusan kell érteni (vagyis nem „beszélt” allegorikusan), hanem Pál volt az, aki saját korára alkalmazta az ószövetségi szöveget, allegorikusan „interpretálva” azt (uo. 208–209. o.).

Elfogadom LONGENECKER ezen álláspontját.⁵ A Gal 4,24-ben az ige jelen idejű passzív participium (melléknévi igenév) formájában bukkan föl. Ez azt a látszatot kelti, hogy Pál az, aki az ószövetségi szövegekkel „allegorikus mó-

⁵ Az páli iratok „allegorizálásának” témájához további irodalom: BRUCE 1982, 217. o. DUNN 1993, 247–248. o. és részletesen WITHERINGTON 2004, 321–330. o.).

don” bánik (LONGENECKER 1990, 210. o.) . Természetesen lehetséges, hogy Pál azoknak az ellenfeleinek a sugallatára foglalkozott ezekkel az Ábrahámra vonatkozó ószövetségi szakaszokkal, akik szintén hivatkoztak rá, de Pál egy olyan allegorikus interpretációt használ, amivel megmutatja, hogy Ábrahám családja különböző kapcsolatainak (beleértve a rabszolgánóval való kapcsolatot is) van üzenete a galáciai címzettek számára (beleértve az ellenfeleit is).⁶

Amellett érvelek, hogy a Gal 4-ben Pál azért használja a rabszolgaság hasonlatát, hogy az ember Istenhez fűződő kapcsolatának aspektusairól beszéljen. Ószövetségi szövegekre utal, hogy kifejezze arra vonatkozó nézeteit, hogy ki tartozik Isten népéhez az új szövetség korszakában. Ily módon a Hágár-„allegória” használatának háttérében „üdvösségtörténeti” látásmódja áll, Istennek a népével kötött szövetségére vonatkozólag.⁷

E mellett a tézis mellett érvelek azzal, hogy néhány exegetikai megjegyzést teszek a Galata levélbeli Hágár-szakasszal kapcsolatban. Az egész szöveget nem ismertetem részletesen, hanem a rabszolgaság képére és „üzenetének” tolmácsolására összpontosítok.

4. A Hágár-allegória „üzenete”

A következőkben arról lesz szó, hogy Pál azért használ ótestamentumi szövegeket (és interpretálja azokat allegorikusan), hogy kifejtse nézeteit arról: ki tartozik Isten népéhez. Amikor így tesz, egy jól ismert (és az ő korában elterjedt) szociális kategóriát használ – a rabszolgaságét, de ezt a képet átvitt értelemben is használja.

⁶ Néhány tudós figyelmeztet arra, hogy kerüljük a „hamis tanítók” kifejezést, ehelyett egyszerűen a „misszionáriusok” vagy a „tanítók” kifejezést ajánlják. MARTYN 1997, 14. o. pl. nagybetűvel hivatkozik rájuk: „a Tanítók”. Ebben a cikkben Pál szempontja szerint hivatkozom rájuk, ezért nem adok semmiféle „értékítéletet” a szóhasználatomban. Egyszerűen úgy mutatom be őket, mint Pál „ellenfeleit”, „opponenseit”. A későbbi Hágár-szakaszban is látható, hogy Pál ennek tekintette őket. Figyelembe veszem NANOS 2002b nézetét, valamint az általa szerkesztett kötetben (2002a) található felfogást, mely szerint az ellenfelek semmilyen értelemben nem voltak keresztények, de zsidó származásúak voltak, és valószínűleg prozeliták is voltak közöttük. NANOS álláspontjának kritikájához lásd CARSON–MOO 2005, 465. o., akikkel egyetértek.

⁷ Az „üdv-történet” Bibliára alkalmazott fogalma elleni nézetek részletes áttekintéséhez és a fogalom védelméhez lásd YARBROUGH 2004. Nem tudok itt részletekbe bocsátkozni, de amellett szeretnék érvelni, hogy a Hágár-allegória egy példa Pál nézetére Isten és népe kapcsolatáról. Ez a szakasz is azt támasztja alá, hogy továbbra is megtehetjük, hogy „üdv-történeti” nézőpontként hivatkozunk Pálnak erre a nézetére (vagy, ahogy néhány tudós használja a kifejezést: mint a „kinyilatkoztatás történetére”).

4.1. A Gal 4,21–31 elhelyezkedése a levélben

A tudósok általában egyetértenek abban, hogy Pál a leveleiben olyan strukturális elemeket használ, amelyek korának retorikai gyakorlatában ismertek voltak. A Hágár-szakasz besorolását illetően azonban nem értenek egyet. H. D. BETZ például azt állítja, hogy ez a rész még mindig a *probatio*hoz tartozik (annak 6. és utolsó szakasza, lásd BETZ 1988, 21, 238. o.).

LONGENECKER amellet érvel, hogy mivel Gal 4,12-ben található a levélben először imperativus, ezért szerinte az *exhortatio* ezzel a verssel kezdődik (1990, 186. o.). Ő a Hágár-szakaszt az „exhortáció” (buzdítás) második részének tekinti, amelyben négy további felszólító mód található – ószövetségi idézetekben (uo. 199. o.).

Talán nem kell mereven döntenünk. Egy „utolsó érv” lehet a következő fő részhez való átmenet is. Úgy vélem, hogy a Hágár allegóriának van argumentatív (érvelő) szerepe, bár „felhívással” végződik (vagy igazából *exhortatio*val, buzdító figyelmeztetéssel): „*Űzd el a rabszolganőt és a fiát...*” (30. vers). Így tehát láthatjuk, hogy mind a kétféle besorolásban lehet igazság. Ennél fogva én ezt a szakaszt átmeneti szakasznak tekintem, aminek a célja a címzettek meggyőzése (érvelő, argumentatív módon), ugyanakkor a megfelelő cselekvésre buzdítás is.

A Gal 4,21–31 egy érveléssel folytatódik, amely a 4,1–7-ben fogalmazódik meg. Az első versekben Pál amellet érvel, hogy az örökös nem különbözik egy rabszolgától, amíg gyermek (1. vers). Amíg a címzettek (és itt Pál magát is beleérti, mivel többes szám első személyű alakot használ) gyermekek voltak, addig rabszolgaságban éltek. Itt az első versben a rabszolga „igazi” rabszolgát⁸ jelent, míg az előzőekben Pál és a galaták átvitt értelemben voltak rabszolgák: törvény alatt álltak, és meg kellett szabadulniuk a törvény általi meghatározottságtól (5. vers, vö. DUNN 1993, 217. o.). Most a galaták már nem rabszolgák többé (átvitt értelemben), mert elfogadták Jézust Isten Fiaként, és így fiak és örökösök lettek maguk is.

4.2. Exegetikai megjegyzések a Gal 4,21–31-hez

4.2.1. A nevek (vagy azok hiányának) jelentősége a szakaszban

A 21. versben Pál a „törvény alatti” kifejezést használja (*hüpo nomon*, lásd 4. és 5. versek) és az 1–7. versek alapján ezek a szavak a címzettek saját rabszolga állapotukra emlékeztetik átvitt értelemben. Azt mondja a galatáknak, hogy ha ennyire fontos nekik a törvény, akkor a Hágárra vonatkozó részre is

8 Pál valószínűleg a római családjogot tartotta itt szem előtt. Lásd DUNN 1993, 210. o.

figyeljenek oda. „Mondjátok meg nekem ti, akik a törvény uralma alatt akartok lenni, nem halljátok-e a törvényt?” (21. vers).

A tudósok vitatkoznak azon, hogy vajon ki javasolta Ábrahám – vagy igazából Hágár – történetének témáját a galatáknak. A „tükörölvásás” alapján felvetették, hogy az ellenfelek saját maguk védelmében hivatkoztak Ábrahám példájára, és ez az, amiért Pál foglalkozik ezzel a szakasszal, saját céljainak megfelelően interpretálva azt (vö. BRUCE 1982, 218. o. LONGENECKER 1990, 199. o.). Bárki is javasolta ezt a témát, a Galata levélben Pál érvként használja arra vonatkozólag, amit el akar érni közöttük. Így a Hágár-allegóriában az ószövetségi szakasz Pál saját „szövegévé” válik.

Pál ószövetségi szöveget használ saját nézeteinek alátámasztására. A galaták között is így tesz, akik nem zsidó származásúak voltak (mivel „test szerint” nem Izsák leszármazottai). Pál úgy véli, hogy az ószövetségi szöveg olyan autoritással bír, amire neki, és még a nem zsidó, keresztény galáciai címzetteknek is oda kell figyelniük.⁹ Még ha az ellenfelek voltak is azok, akik az Ábrahám-szakasz alapján érveltek, Pál is az Írás alapján érvel – megmutatva ezzel, hogy a Szentírás számára és a nem zsidó származású keresztények számára is tekintély. Ez összhangban van a Hágár-allegória fő hangsúlyával, azaz Pálnak azzal az érvével, hogy még a nem zsidó keresztények is Izsák leszármazottáivá válnak, lelki értelemben.

A 22. versben Pál egy olyan formulát használ, amivel gyakran találkozunk szentírási idézet bevezetéseként: *gegraptai* ('meg van írva').¹⁰ Ebben a versben ezt olvassuk: „Mert meg van írva, hogy Ábrahámnak két fia volt: az egyik a rabszolgánőtől, a másik a szabadtól.” (22. vers) Itt a bevezető formulát nem követi direkt idézet, hanem két versnek az összefoglalása Mózes első könyvéből (két különböző fejezetből). Az 1Móz 16,15-ben ezt olvashatjuk: „Ezután fiút szült Hágár Ábrámnak. Ábrám Izmaelnek nevezte a fiát, akit Hágár szült.” Az Izmael név nem szerepel a Galata levélben, mert Pál számára Hágár neve az, amit fontos megemlíteni, mivel a fő hangsúly a „rabszolga” és a „szabad nő” státusza közötti különbségen van. Az 1Móz 21,2–3-ban így olvassuk: „Sára teherbe esett, és fiút szült Ábrahámnak öreg korára, abban az időben, amelyet megígért neki Isten. Ábrahám Izsáknak nevezte el újszülött fiát, akit

9 A *nomosz* itt valószínűleg a mózesi törvényekre vonatkozik, a Pentateuchosra. ROHDE 1989, 193. o.

10 A görög *gegraptai* ('meg van írva') kifejezést az Írásokból való idézetek bevezetésére használja Pál pl. Gal 3,10.13-ban. Ez utóbbi idézetek magyarázatához lásd DAVIS 2002, különösen is 29. kk. és 83. kk.) és WAKEFIELD 2003.

Sára szült neki.” Ábrahám és fiainak említésével Pál előkészíti a szövetség témáját, amelyet a Gal 4,24 és következő versekben fejt ki.

Már itt érdemes megjegyezni, hogy a Sára név nem szerepel a Galata levélben. Pál egyszerűen csak „szabad nőként” beszél róla (*eleuthera*, 22., 23., 30., 31. vers). Ez viszont olyan kifejezés, amely nem szerepel Sárára vonatkozólag a Mózes első könyve megfelelő elbeszélésében. Az ősi Anatóliában fellelhető pogány vallási nézetekre alapozva, ELLIOTT úgy érvel, hogy az által, hogy Sárát nem nevezte meg Pál, azt akarta elkerülni, hogy Hágár és Sára, mint istennők között bárki párhuzamot vonjon (2003, 258–266. o.). Elliott szerint ugyanis a címzettek úgy tekinthettek Hágárra, mint egy hegyistennőre („hegy-anyá”), míg Pál nem akarta, hogy Sárára is a hegység istennőjeként gondoljanak (ezért nem is említ hegységet Sárával kapcsolatban).

Bár ELLIOTT tézisének egésze nem győzött meg, azt gondolom, hogy abban igaza van, hogy Sárát inkább az „Ábrahámmal és Istennel való kapcsolat” határozza meg (ELLIOTT 2003, 265. o.). Véleményem szerint Pálnak nem Sára személye fontos, hanem az, amit Sára képvisel: az Isten ígéreteire alapozott kapcsolat Istennel. Pál érveiben Sára státusza is fontos, mert kiemeli az ellentétet a két személy (és helyzete) között: a (valóságos) „szolga”, Hágár (akire ismételten, mint *paidiszké* utal: 22., 23., 30. és 31. vers), valamint Ábrahám „szabad” felesége között, aki megszülte neki az ígéret alapján várt gyermeket.

Fontos lehet azonban, hogy Hágárt a páli szakasz név szerint említi (24. és 25. vers). Nevét arra használja, hogy megvilágítsa azt a paradoxont, hogy azok a zsidók a „jelen Jeruzsálemben”, akik nem fogadják el, hogy az ígéretet Jézusban teljesedtek be, olyanok, mintha Hágár (lelki) leszármazottjai lennének, mert átvitt értelemben olyanok, mint a rabszolgák.

Hozzátehetjük, hogy 1Móz 21,10-ben a két fiút együtt említik: „Ezt mondta [Sára] Ábrahámnak: kergesd el ezt a szolgálót a fiával együtt, mert nem örökölhet ennek a szolgálónak a fia az én fiammal együtt.” A szöveg itt nem kifejezetten Ábrahám fiaiként utal rájuk, hanem Sára inkább azt hangsúlyozza, hogy Izsák az ő fia. Ez az a vers, amit Pál a Gal 4,30-ban idéz. Ugyanakkor Pál megváltoztatja az idézet végét: ahelyett, hogy Sára önmagáról és Izsákról mint a saját fiáról beszélne, itt Pál harmadik személyben beszél Sáráról, mint „szabad nőről”.

4.2.2. Antitézis a rabszolga és a szabad ember között

Pál Gal 4,23-ban jelzi az okot, amiért a Hágár-történetre utal, amikor felállít egy antitézist (ellentétet) a „rabszolgától” (*ek tész paidiszkész*), vagyis a „test szerint” (*kata szarka*) született fiú és a „szabad nőtől”, vagyis az „ígéret szerint” született fiú között. Fontos, hogy Izsák is Ábrahám fiaként szüle-

tett (*kata szarka*), így Pál nyilván úgy érti, hogy Izmael csak „test szerint” volt Ábrahám fia. Izsák esetében fontosabb az, hogy ő *ígéret alapján* született (lásd 1Móz 17,16 és 21,12) (BRUCE 1982, 219. o.), mint az emberi, testi eredete (amit úgy fejez ki a New International Version-fordítás, hogy a *kata szarkát* így fordítja: „a szokásos módon”).

Ez által az antitézis által Pál előkészíti azt, hogy a Hágár-történetet ne csak történelmi eseményként idézze, hanem olyan történetként, amely a jövő számára hordoz üzenetet (beleértve Pál korát is). Istent úgy mutatja be, mint aki olyan Isten, aki az emberekkel való kapcsolatát ígéretekre alapozza. Ennek az ószövetségi történetnek az alapján Pál később azt állítja a Hágár-szakaszban, hogy csak azok Isten népének tagjai, akik bíznak ígéreteiben. A 28. versben ezt írja a galáciai megtérteknek: „*Ti pedig testvéreim Izsák szerint az ígéret gyermekei vagytok.*” Így az „ígéret” gondolata a 24. versben utat készít a „szövetség” témájának.

A 24. versben Pál visszaül arra, amit épp előzőleg írt, vagyis az egész Hágár-történetre, mert megváltoztatja a nyelvtani nemet. A 23. versben Pál a két nőre (mint a „rabszolganő” és a „szabad nő”) nőnemű főnévvel és nőnemű melléknévvvel hivatkozik (határozott névelővel, főnévi értelemben), a gyermekeikre pedig a hímnemű, alany esetű határozott névelővel utal (*ho*). A 24. versben Pál egy hangsúlyos vonatkozó névmást használ: a *hatinát*, semleges nemű, többes szám alany esetű formát. A görögben ezt olvassuk: *hatina esztin allégoroumena* („ez most egy allegória” – amint azt Longenecker fordításában már fentebb láttuk), ahol az *allégoroumena* passzív participiumi alak szerepel szintén semleges nemű, többes szám alany esetű formában – és az *esztin* (‘van’) egyes szám harmadik személyű ige, amit a semleges többes számú, semleges nemű alanyok kívánnak meg a görög nyelvben.

Azután a 24. versben a két nőre mint két „szövetségre” utal: *autai* (többes szám, nőnem) *gar eiszin düo diathékai*. A következő versek a kettő közötti antitéziszról beszélnek a Hágár-történetet allegorikusan magyarázva. Ezek az ellentétes párok Pál korára is vonatkoznak (erre utal a „most” (*nün*), a „jelen Jeruzsálem” kifejezésben, a 25. versben). A 24. vers „szövetség” motívumától kezdve a rabszolgaság képét nemcsak szó szerinti értelmében alkalmazza Pál, hanem az Isten és ember közötti kapcsolatra is vonatkoztatja. Az antitézis két oldalát (MARTYN 1985, 410. o. kifejezésével élve: az „antinomákat”) James DUNN a következőképpen foglalja össze (1993, 244. o. – *B. P.* kis változtatásaival):

2. táblázat: Ellentétpárok

Sínai-hegy: „szolga”	„szabad”
Hágár	(Sárára utal, de nem nevezi meg)
a jelen Jeruzsálem	a fenti (mennyei) Jeruzsálem
szülés a rabszolgaságba	ígéret gyermekeinek szülése (Izsák)
test szerint	lélek szerinti születés

Pál apostol ebben az antitézisben Hágárt összefüggésbe hozza a Sínaival,¹¹ pedig az lenne elvárható, hogy Izsák utódai, azaz a zsidó emberek legyenek ezzel a hegygel kapcsolatban, mint olyan hellyel, ahol Mózes a törvényeket megkapta. Pál azt állítja, hogy a „jelen Jeruzsálem” – itt kora zsidó vezetőire utal és mindazokra a zsidókra, akik nem fogadják el, hogy Isten ígéretei Jézusban, mint Isten Fiában teljesedtek be –: Hágár (lelki) leszármazottja. Hágárt először az „Arabiai Sínai-heggyel” teszi egyenlővé (a Nestle–Aland 27. görög szövegkiadás olvasatát elfogadom), majd azt állítja róla, hogy a jelen Jeruzsálemének felel meg (*szüsztoikhei* – 25. vers). ELLIOTT amellet érvel, hogy amikor Pál Hágárt a hegygel teszi egyenlővé, akkor ez „előhívja az anatóliai közönségben a számukra ismerős hegy-anya képet.” (2003, 261. o.) Még olyan valaki számára is, aki ezt nem fogadja el, fontos, hogy Elliott is megerősíti Gal 4,25-tel kapcsolatban a következőt: „Függetlenül attól, hogy hogyan fordítják ezt a verset, Hágár a Sínai-heggyel van itt azonosítva, ami a zsidó templomállamnak, Jeruzsálemnek felel meg.” (ELLIOTT 2003, 260. o.)

A Gal 4,25 átvitt értelemben használja a görög *douleuó* igét azokra vonatkozóan, akik még mindig a „törvény alatt” vannak (lásd 4., 5. és 21. vers).¹² Ők nem látják, hogy az ószövetségi „törvény” önmagán túlmutat. Magába foglalja Isten ígéreteit, amelyek („most”, Pál napjaiban) Jézusban teljesednek be. Azok, akik nem fogadják el Jézust, mint Isten Fiát, még mindig „törvény alatt” vannak: a „jelen Jeruzsálem... rabszolgaságban él (*douleuei*) gyermekeivel”.

11 Lásd LONGENECKER exkurzusát: „A Hágár–Sára-történet zsidó iratokban és Pálnál” (1990, 200–206. o.).

12 Ezt a pontot nem tudom részletesen kifejteni ebben a cikkben, de erre kísérletet teszek a Galata levélről szóló kommentáromban (ez a kommentár megjelent 2009-ben a Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány kiadásában *Pál apostol levele a Galáciabeliekhez. Kommentár bevezetéssel és exkurzusokkal* címmel – B. P.). Itt most egyszerűen megerősítem azt a nézetemet, mely szerint a Galata levél ellene szól annak a felfogásnak, hogy körül kellene metélni a nem zsidó származású galáciai keresztényeket (nézetem alátámasztásához lásd pl. THIELMAN 1989).

A 26. versben Pál szembeállítja a „fenti” Jeruzsálemet a 25. vers „jelen” Jeruzsálemével. BRUCE helyesen jegyzi meg, hogy az itt használt görög név (*Ierouszalém*) „a város vallási jelentőségét” hangsúlyozza, míg az a név, amit a Galata levél használ a városra (1,17kk, illetve a 2,1-ben: *Hieroszolüma*), elsősorban a „földrajzi helyre vonatkozik.” (1982, 220. o.) Egyetérték Longeneckerrel is, aki megerősíti, hogy Gal 4,25-ben Pál „a város vallási jelentőségét hangsúlyozza: a jelen Jeruzsálemére a judaizálók úgy tekintettek, mint evangéliumuk forrására és megerősítésére.” (LONGENECKER 1990, 213. o.) Ugyanebben a kontextusban megállapítja, hogy a görög *Ierouszalém* forma az a héberes, *Septuagintabeli* név, amely gyakran használatos szakrális összefüggésekben (uo. 213. o.). Gal 4,26-ban Pál azt mondja, hogy a „fenti” Jeruzsálem szabad, így ugyanúgy utal rá, mint Sárára a Hágár allegóriában (anélkül, hogy Sára valódi nevét megemlítené). Így az ellentét azok között húzódik, akik csupán törvény szerint élnek, illetve akik Isten ígéréteiben bíznak. Ezek az ígéretek éppen most teljesednek be Isten Fiában (ahogyan a 4–7. versekben láthattuk).

4.2.3. Idézet Ézsaiás 54,1-ből

Pál egy másik ószövetségi szakasszal is alátámasztja érveit, amit a *gegraptai gar* kifejezéssel vezet be. Pál a *Septuagintából* idézi Ézs 54,1-et (vö. SILVA 2007, 808–809. o.). A szakasz eredetileg a száműzetésben élő zsidó emberekről íródott, akik egy korábban megtapasztaltnál jelentősebb felvirágzás ígérteit kapták a száműzetés utánra. Pálnál az összehasonlításban szereplő két oldal valószínűleg a galáciai keresztények (a „fenti” Jeruzsálem lelki gyermekei, akik hisznek Istennek Jézusra mutató ígéréteiben) és a zsidók, akik csak a törvényt tartják meg, anélkül hogy elfogadnák, hogy Isten ígéretei Jézusban teljesedtek be. Az a mód, ahogyan Pál az Isten egyetlen és egyedüli népéről szóló ószövetségi szöveget Isten lelki népére alkalmazza (akik nem zsidó származásúak), megerősíti a Hágár-allegória jelen tanulmányunkban adott értelmezését. Mivel ez az idézet nincs közvetlen kapcsolatban Hágárral,¹³ most a Hágár-allegória lezáró verseihez fordulok, ahol Pál a Hágár-történetet a galátákra alkalmazza egy további idézettel, amely Mózes első könyvének eredeti Hágár-történetéből való.

13 A Gal 4,27-ben található Ézsaiás-idézet (54,1) exegéziséhez lásd SILVA 2007, 808–809. o., aki további irodalomra is utal (lásd hivatkozásait Boer, Willits és Di Matteire a 809. oldalon).

4.2.4. Galáciai keresztények Izsák családfájában

A 28. versben Pál közvetlenül szólítja meg galáciai olvasóit (elfogadom a többes szám második személyű olvasatot, *hümeisz eszte*, NA²⁷; lásd ROHDE 1989, 202. o.): „*Ti pedig testvéreim, Izsák szerint az ígélet gyermekei vagytok.*” A galáciai keresztények, akik nem zsidó származásúak, Izsák leszármazottai között szerepelnek. A görög kifejezést: *kata Izszaak*, talán úgy fordíthatnánk, hogy „Izsák módjára” vagy „miképpen Izsák”. Egyetértek Witheringtonnal, aki amellett érvel, hogy Pál ezzel a kifejezéssel „hangsúlyozni akarta, hogy a galaták az ígéletet és az örökséget ugyanolyan csodálatos módon fogadták el, ahogyan Izsák – Isteni beavatkozás által” (WITHERINGTON 2004, 336. o.). A galáciai keresztények Isten ígéletébe vetett hitükön keresztül kapcsolódnak Izsákhoz (ami a Fiúra vonatkozik, és Jézusban teljesült be). Ez természetesen nem „valódi” leszármazást jelent, hanem olyat, ami a Jézusban való hiten alapul. Ennek megfelelően a 29. versben a *nün* megfelel a 25. versben lévő *nün*-nek („jelen”, „mostani” Jeruzsálem). Azok, akik nem hiszik, hogy Jézus üdvözítő áldozata az alapja az Istennel való igaz kapcsolatnak, „test szerintiek” és nem „lélek szerintiek” (29. vers). Üldözik azokat, akik keresztülmentek azon a tapasztalaton, hogy a lélek meggyőzte őket: a Jézusban való hit az egyetlen eszköz, amivel elnyerhető az Istennel való megfelelő kapcsolat.

Megjegyezhetjük, hogy az üldözés gondolata nem fordul elő az Ószövetség elbeszélésében Izmael és Izsák kapcsolatára vonatkozólag, de megjelenik az 1Móz 21,9 rabbinikus értelmezésében. Pál az 1Móz 21,9-beli „játszani” (*tsahaq* – *piël* participium formában, lásd NRSV) héber kifejezést egyfajta gúnyolódásként, csúfolódásként értelmezhetette (lásd NIV).

A Gal 4,30-ban Pál az 1Móz 21,10-et idézi (és kissé megváltoztatja, ahogyan a fentiekben láttuk): „*De mit mond az Írás? Űzd el a rabszolganőt és a fiát, mert nem fog együtt örökölni a rabszolganő fia a szabad asszony fiával.*” Itt az ellenfelekre utalhat, és felhívja a galatákat, hogy különítsék el magukat tőlük. VOUGA helyesen hangsúlyozza, hogy amikor Pál az ószövetségi szöveget kommentár nélkül idézi, akkor úgy használja azt, mint saját korára érvényes figyelemztetést (1998, 118–119. o.).

A *kléronomészei* ige (örökölni fogja) visszhangozza a fejezet kezdeténél lévő 1. és 7. versek *kléronomosz* (örökös) kifejezését. Ezáltal emlékezteti a galáciai címzetteket örökségükre, amely mint „fiakra” vár rájuk az egy „Fiú” kedvéért, Jézusért.

A 30. versben az idézet a „valóságos” rabszolgára, Hágárra utal, de ezt alkalmazza azokra is, akik lelki (metaforikus) értelemben voltak „rabszolgák”, mert ők Hágár leszármazottaihoz tartoznak (mert nem hittek Istennek az ő Fiúra vonatkozó ígéletében). Pál hozzáteszi az idézethez Sárára vonatkozó sa-

ját szavát, „a szabad nő” kifejezést. Ugyanezt a szót ismétli meg (*eleutherasz*, birtokos esetben) a Hágár-történet záró versében, ahol a „rabszolgát” átvitt értelemben használja: „*Ezért tehát testvéreim: mi nem a rabszolgánők, hanem a szabad asszony gyermekei vagyunk.*” (31. vers) Pál itt többes szám első személyű alakot használ (*eszmen*, „vagyunk”), utalva ezzel Isten „új szövetségi” népére, amely azokból áll, akik elfogadják Isten Jézusban beteljesedő ígétét, beleértve a Krisztus-hívó (eredetileg nem zsidó) galatákat és saját magát is (mint az összes többi zsidót, akik elfogadták Jézust, mint Krisztust, a Messiást).

5. Záró gondolatok

Befejezésül néhány pontban összefoglalom, hogy Pál minek a megértését várta el a galatáktól, annak alapján, amit és ahogyan elmondott a Hágár-allegóriában.

A Szentírásnak tekintélye van, ezért a galatáknak Isten üzeneteként kell olvasniuk és megérteniük az ószövetségi Írásokat, amik előre mutatnak Isten ígéreteinek beteljesülésére. Ezek a beteljesülések nemcsak az Ószövetségben találhatóak meg, de mindkét „szövetségben”. Az „új szövetség” azt az igényt támasztja, hogy Istennek a Fiára vonatkozó ígéretei Jézusban teljesedtek be. A benne való hit az ember egyetlen útja, hogy megfelelő, helyes kapcsolata legyen Istennel. Ez a helyes kapcsolat a „fiúság” kapcsolataként is leírható, ezért a „szabad” létet jelentheti.

Ennek ellentéte igaz azokra, akik nem hiszik, hogy Istennek a Fiúra vonatkozó ígéretei Jézusban teljesedtek be. Ők olyanok, mint a rabszolgák. Pál ezt a kora társadalmának jól ismert kifejezését két módon használja: szó szerinti értelemben, utalva Hágárra, Ábrahám rabszolgájára, és átvitt értelemben, utalva azokra, akik nem fogadják el Isten új szövetségre vonatkozó ígétét.

Így a rabszolgaság képét használva lelki üzenetet közöl arról, hogy hogyan tartozhat valaki Isten népéhez az „új szövetségben”. A két szövetségről szóló beszéd olyan nézetet feltételez, amely Istennek a népéhez fűződő kapcsolata történetére vonatkozik. E történet „teljessége” az az idő, amikor Isten elküldte Fiát (lásd Gal 4,4). A rabszolgaság képe azt írja le, amit el kell kerülni, és ellentétként szolgál az Istennel való kapcsolat kiemeléséhez, mely kapcsolat az Isten ígéreteibe vetett bizalmon alapul. A Galata levél 4. fejezetének Hágár-története „allegória” abban az értelemben, hogy Pál „interpretálja”, magyarázza a történetet; azért használja ezt a történetet, hogy Isten „két szövetségről” beszéljen.

Fordította Gáncs Tamás

Felhasznált irodalom

- BAUER, W. (szerk.) 1979. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. The University of Chicago Press, Chicago-London.
- BETZ, H. D. 1988. *Galatians: A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*. Fortress Press, Philadelphia. /Hermeneia/
- BRUCE, F. F. 1982. *The Epistle of Paul to the Galatians: A Commentary on the Greek Text*. The Paternoster Press, Exeter. /The New International Greek Testament Commentary/
- CARSON, D. A. – MOO, D. J. 2005. *An Introduction to the New Testament*. 2. kiad. Zondervan, Grand Rapids, Michigan.
- DAVIS, B. S. 2002. *Christ as Devotio: The Argument of Galatians 3:1-14*. University Press of America, Lanham – New York – Oxford.
- DUNN, J. D. G. 1993. *The Epistle to the Galatians*. Hendrickson, Peabody. /Baker's New Testament Commentary/
- ELLIOTT, S. 2003. *Cutting Too Close for Comfort. Paul's Letter to the Galatians in its Anatolian Cultic Context*. T&T Clark International, London – New York. /Journal for the Study of the New Testament Supplement Series 248./
- HAYS, R. B. 2000. The Letter to the Galatians: Introduction, Commentary, and Reflections. In: Keck, L. E. et al. (szerk.): *The New Interpreter's Bible*. 11. köt. Abingdon Press, Nashville, 181–348. o.
- HODGE, C. E. J. 2007. *If Sons, Then Heirs: A Study of Kinship and Ethnicity in the Letters of Paul*. Oxford University Press, Oxford – New York.
- LONGENECKER, R. N. 1990. *Galatians*. Word Books, Dallas. /Word Books Commentary 41./
- MARTYN, J. L. 1985. Apocalyptic Antinomies in Paul's Letter to the Galatians. *New Testament Studies*, 31. 410–424. o.
- MARTYN, J. L. 1997. *Galatians: A New Translation with Introduction and Commentary*. Doubleday, New York. /Anchor Bible 33A./
- MORRIS, L. 1996. *Galatians: Paul's Charter of Christian Freedom*. InterVarsity Press, Downers Grove.
- NANOS, M. D. (szerk.) 2002a. *The Galatians Debate: Contemporary Issues in Rhetorical and Historical Interpretation*. Hendrickson, Peabody.
- NANOS, M. D. 2002b. *The Irony of Galatians. Paul's Letter in First-Century Context*. Fortress Press, Minneapolis.
- ROHDE, J. 1989. Der Brief des Paulus an die Galater. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin. /Theologischer Kommentar zum Neuen Testament 9./

- SILVA, M. 2007. *Galatians*. In: Beale, G. K. – Carson, D. A. (szerk.): *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament*. Baker Academic, Grand Rapids, 785–812. o.
- THIELMAN, F. 1989. *From Plight to Solution. A Jewish Framework for understanding Paul's View of the Law in Galatians and Romans*. Brill, Leiden.
- VOUGA, F. 1998. *An die Galater*. Mohr Siebeck, Tübingen. /Handbuch zum Neuen Testament 10./
- WAKEFIELD, A. H. 2003. *Where to Live. The Hermeneutical Significance of Paul's Citations from Scripture in Galatians 3:1–14*. Society of Biblical Literature, Atlanta. /Academia Biblica 14./
- WITHERINGTON, B. 2004. *Grace in Galatia. A Commentary on Paul's Letter to the Galatians*. T&T Clark International, London – New York.
- YARBROUGH, R. W. 2004. *The Salvation Historical Fallacy? Reassessing the History of New Testament Theology*. Deo Publishing, Leiden. /History of Biblical Interpretation Series 2./